

scientific and methodological improvements of N. Kalinichenko, H. Levchenka, V. Madzihona, A. Postelnyak, B. Hyzhnyaka and others.

Designated promising directions for future research heritage and the teacher and innovator Ivan Tkachenko: socialization of youth, the author of the rural labor training of pupils, which became the leading moral, intellectual and aesthetic education of adolescent personality. Promising research is to contribute to the development of I. Tkachenko Area Humane Education - Sukhomlynky, the same figure of the teacher and innovator as a teacher, director, scholar and public figure.

Key words: historiography, research, teaching activities, teacher and innovator.

УДК 378

Кохановська О.В.*

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ ДІВЧАТ В УКРАЇНІ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено проблемі становлення та розвитку вищої природничо-математичної освіти дівчат в Україні у ХІХ – на початку ХХ століття. Автор аналізує загальні історичні тенденції у вищій освіті жінок зазначеного періоду. Доведено, що природничо-математична підготовка довгий час була недосяжною для осіб жіночої статі. У статті проаналізовано тогочасні особливості урядової політики Російської імперії, до складу якої входила Україна, щодо необхідності впровадження вищої жіночої освіти. Ураховуючи розташування вищих навчальних закладів, автор визначила основні аспекти розвитку природничо-математичної освіти дівчат у найбільших містах України – Києві, Харкові, Одесі.

Ключові слова: вища освіта, природничо-математична освіта, освіта дівчат.

Проблема жіночої освіти є важливою складовою громадсько-політичного життя України. Вона яскраво висвітлює місце, яке займають жінки в суспільстві [6].

Сьогодні жінки беруть активну участь у функціонуванні всіх сфер суспільного, політичного, економічного та культурного життя країни. Проте ще в ХІХ – на початку ХХ століття представниці жіночої статі мали значно менше прав порівняно з чоловіками, а їх соціальні потреби, зокрема й освітні, не задовольнялися в повному обсязі.

До висвітлення історії освіти, виокремлення особливостей її розвитку звертається багато дослідників, зокрема Б. Гершунський, Е. Днепров, Н. Побірченко та ін. В їх напрацюваннях проаналізовано процеси, пов'язані зі змістом, функціями, принципами та організаційними формами освіти, які розкривають закономірності впливу на освітню галузь державної влади і суспільства, що різною мірою позначалося на її функціонуванні, проведено паралелі з сучасністю. Питанням становлення і розвитку вищої освіти в цілому та природничо-математичної освіти зокрема присвячено дослідження І. Агибової, М. Шута. Чимало науковців присвячують свої праці історичним аспектам жіночої освіти. Серед них – В. Добровольська, Н. Слюсаренко, Т. Сухенко та інші.

Метою нашої статті є аналіз та узагальнення тенденцій становлення й розвитку вищої природничо-математичної освіти дівчат в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

На сучасному історичному етапі жінки і чоловіки України мають рівний доступ до вищої освіти та наукової діяльності. Як відомо, більшість викладачів у нашій країні – жінки. Це явище сприймається громадськістю як достатньо природне та традиційне. Проте історичні дані доводять, що так було не завжди [8, с. 297].

* Кохановська О.В.:

Період XIX – початку XX століття відзначився в історії України як час кардинальних змін у всіх суспільних процесах, зокрема і в освіті. Так, розширювалася мережа загальноосвітніх навчальних закладів; з'являлися нові типи освітніх закладів; удосконалювався зміст, методи і форми роботи навчально-виховної роботи тощо. Зазначений час відзначився також офіційним запровадженням освіти для дівчат.

Статус жінки в досліджуваній період яскраво характеризують видатні діячі того періоду. Так, відомий педагог К. Ушинський зауважував, що жінка є посередником між наукою, мистецтвом і поезією, з одного боку, звичаями, звичками і характером народу – з іншого. А тому постає необхідність повної всебічної освіти жінки не лише для родинного вжитку, а й для впровадження в життя народу результатів науки, мистецтва і поезії [12]. Він також зазначає: «Зрозуміло те, що вносячи в жіночу освіту чужий іноземний елемент і надаючи цьому елементові такі сили, що він на свій лад перетворює жіночі характери, ми в наймогутніший спосіб сприяємо знищенню національності в сім'ї, а через неї і в народному житті» [13, с. 178].

Система природничо-математичної освіти дівчат у XIX – на початку XX століття враховувала погляди суспільства на призначення жінки, що зокрема мало втілення у відмінностях у програмах і методах викладання математики в чоловічих і жіночих середніх навчальних закладах, які були базовою основою для вступу до вищих навчальних закладів. Дівчатам у межах середньої освіти викладався лише базовий обсяг матеріалу, який був необхідний для освіченої людини того часу. І це відіграло значну роль у подальшій долі вищої жіночої освіти.

Як відомо, Україна у XIX – на початку XX століття територіально входила до Російської імперії. Довгий час уряд рішуче відмовляв особам жіночої статі у вступі до університетів і вищих шкіл взагалі [9].

Уперше дівчата отримали доступ до вищої освіти (зокрема і природничо-математичної) у середині XIX ст. Наприкінці 1850 – на початку 1860-х років вони на деякий час мали змогу як вільні слухачки відвідувати лекції в університетах, зокрема в університеті св. Володимира в Києві. Зазначимо, що дівчата у середині XIX століття масово скористалися наданою можливістю. 1861 року Міністерство народної освіти провело опитування членів учених рад університетів щодо того, чи здатні жінки слухати лекції в університетах нарівні з чоловіками і на яких умовах; чи можна допустити жінок до здобуття вчених ступенів та які права надати їм у разі такого здобуття. Слід зауважити, що викладачі історико-філологічного, фізико-математичного та медичного факультетів університету Св. Володимира одноголосно погодилися щодо допущення дівчат до навчання разом із чоловіками та надання їм права здобувати вчені ступені з відповідними правами наукової та викладацької діяльності [5]. Це свідчило зокрема і про можливість для жінок здобувати природничо-математичну освіту, яка довгий час вважалася для них недосяжною.

Проте в урядових колах переважали опоненти жіночої освіти, які виступали проти залучення жіночої статі до наукової діяльності. Наслідком цього стало введення нового Університетського статуту 1863 р., який закрав доступ до навчання в університетах аж до кінця XIX століття [4].

Питання вищої освіти жінок викликало поляризацію поглядів не лише в наукових колах, а й у суспільстві. Противники жіночої освіти пророкували неодмінну втрату «вченими дамами» природної жіночності та інтересу до обов'язків дружини та матері, а прагнення навчатися розглядали як «данину моді» та засіб емансипації. «Бажання жінок вчитися здавалося ненормальним, йому не вірили і під ним неодмінно підозрювали сторонні, аморальні чи антиурядові цілі» [5]. Прибічники освіти жінок, навпаки, підкреслювали, що лише освічені жінки можуть стати свідомими матерями та виховательками.

З 1863 року вищі школи для дівчат перестали відкриватися. Уряд апелював тим, що середні жіночі навчальні заклади не забезпечують належної підготовки для вступу до вищих шкіл, а отже не має потреби продовжувати навчання. Тому жінки здобували вищу освіту переважно за кордоном. Як зазначив С. Сірополко, особливо багато їх вчилася в Цюріху, а через матеріальні можливості чи інші особисті причини, які не дозволяли таке навчання, були спроби відкрити приватні жіночі курси (педагогічні, фельдшерські та інші). Після заборони 1873 року Міністерством внутрішніх справ здобувати освіту за кордоном російський уряд погоджується на відкриття вищих жіночих курсів і надає дозволи на відкриття приватних курсів [9, с. 270].

Вищі навчальні заклади для жінок у XIX – на початку XX століття переважно зосереджувались у великих містах – Києві, Харкові, Одесі.

Так, у Києві ці курси було відкрито у вересні 1878 року і вони довгий час залишалися єдиними в Україні. Цей заклад був платним. Спочатку курсистки лише мали можливість слухати лекції університетських викладачів. Щодо можливості здобуття природничо-математичної освіти, то зазначимо, що з 324 дівчат, які вступили на курси 1878 року, закінчили та отримали атестат 24 слухачки з фізико-математичного відділення (атестат I розряду – 17, другого – 7) [7]. 1881 року навчальний процес було вдосконалено, зокрема термін навчання на курсах склав 4 роки (проти початкових 2 років), було введено перехідні іспити, практичні завдання та курсові роботи [4]. Але зважаючи на загальні тенденції до закриття жіночих курсів, 1886 року було заборонено здійснювати набір на курси в Києві. І вже 1889 року заклад припинив своє існування.

1906 року вищі жіночі курси в Києві було відновлено. Вони поступово збільшували не лише кількість факультетів, серед яких були фізико-математичний, історико-філологічний, правничий, медичний і комерційний, але й кількість бажаючих навчатися. 1912 року слухачок Київських вищих жіночих курсів було 2450 [3]. Саме цей факт, а також активна діяльність громадських діячів сприяли реорганізації закладу в жіночий університет св. Ольги 1914 року [10, с. 101–106].

Стосовно вищої освіти дівчат у Харкові, то будучи третім за чисельністю містом в Україні, він мав розгалужену мережу середніх навчальних закладів, а отже і контингент випускниць, які бажали розширити власну освіту.

1873 року Товариство природознавців Харкова ставило питання про організацію жіночих курсів, але ідею не було втілено в життя. Після надання 1876 року міністру народної освіти права на відкриття вищих жіночих курсів в університетських містах активізувався рух за вищу освіту в Харкові. Стимулом для цього слугував й існуючий позитивний досвід Києва та Одеси.

1878 року було розроблено проект статуту Харківського товариства сприяння вищій науковій освіті жіноцтва [2, с. 168]. 1894-1895 рр. за відсутності вищої жіночої загальноосвітньої школи Харківським історико-філологічним товариством разом із Товариством взаємодопомоги учителів-жінок [1, с. 11] були організовані наукові читання для дівчат. Але читалися довгий час лише дисципліни гуманітарного циклу. Пізніше приміщення були розширені, а гуманітарний цикл дисциплін було доповнено природничим.

Довгий час відкрити вищі жіночі курси в Харкові не вдавалося, адже ця ідея не набула підтримки чинної влади. На фоні революційних подій у листопаді 1906 року почав функціонувати юридичний факультет, на якому вчилася 103 слухачки. А вже 1907 року на природниче відділення фізико-математичного факультету курсів записалося 397 слухачок, але жодної – на відділення математики [14, с. 92]. Це пояснювалося бажанням дівчат здобути вищу медичну освіту. Природниче відділення вважали певним щаблем до реалізації мрії.

1910 року було започатковано Жіночий медичний інститут Харківського медичного товариства. З 1907-1908 навчального року в місті почали діяти вищі жіночі

курси Товариства взаємодопомоги працюючих жінок у складі трьох факультетів – юридичного, історико-філологічного та фізико-математичного [14, с. 89]. Плата за слухання лекцій складала не менше 70 руб. на рік. Тривалість навчального курсу, система викладання та екзаменів визначалися навчальними планами, що формувалися радою курсів відповідно до програм і планів відповідних факультетів Харківського університету. Після спорудження власного приміщення курсів (1914 рік) поступово зростає кількість слухачок, зокрема і на фізико-математичному факультеті. Зокрема якщо 1912 року там навчалось 245 дівчат, 1913 р. – 296, то 1914 р. – 497.

Аналогічною була ситуація щодо вищої природничо-математичної освіти дівчат і в Одесі. 1878 року там відкрився жіночий університет у складі трьох факультетів – історико-словесного, математичного і природничого з трирічним курсом навчання [11]. На математичному факультеті згідно з навчальним планом упроваджується єдиний неуніверситетський предмет – елементарна математика. Причиною її введення стала занадто низька підготовка дівчат з цього напрямку та намагання ліквідувати прогалини у знаннях, які викликані відсутністю вивчення тригонометрії в навчальних закладах [18, с. 2].

З метою подолання вищезазначених проблем у середній природничо-математичній освіті з дозволу попечителів відкриваються підготовчі курси у 3-й Одеській гімназії.

Виявлена ініціатива знайшла значну підтримку серед наукової громадськості. Зокрема «Товариство природознавців» Новоросійського університету 1882 року розробило проект жіночих курсів з математики та природничих наук. Згідно з ним викладання першого року було зосереджене на предметах, ґрунтовне вивчення яких вимагалось для слухання основ математики в університеті. Серед предметів були алгебра, геометрія, фізика та неорганічна хімія (по три години на тиждень), космографія та тригонометрія (по 2 години). Знання з усіх предметів закріплювалися вирішенням значної кількості практичних завдань. Лекції на цих курсах були публічними і діяли до 1901 року. Проте лекції не змогли замінити вищі жіночі курси, адже мали низьку якість, серед яких – різниця у віці, у рівні освіти слухачів тощо.

1903 року було отримано дозвіл на відкриття вищих жіночих педагогічних курсів з курсом навчання три роки, у складі яких було також математичне відділення. З 1905 року курси не функціонували у зв'язку з революційними подіями в країні. 1906 року вони були знову відкриті, але вже як вищі жіночі курси, у складі яких перебували два факультети – історико-філологічний та фізико-математичний. Слід зауважити, що якщо з перших років існування вищих жіночих курсів перевагу курсантки надавали гуманітарній освіті, то з 1915-1916 років більшість слухачок почали вивчати природничі науки. Така тенденція характерна і для всієї системи вищої освіти не лише України, а й усієї Російської імперії.

Узагальнюючи все вищесказане, зауважимо, що шлях до вищої освіти, особливо природничо-математичної, у XIX – на початку XX століття виявився досить складним для українських дівчат. Загальна негативна політика уряду в цьому питанні, породжена упередженістю щодо освічених жінок взагалі, призвела до того, що питання було віднесено виключно до приватної сфери та поставлено під пильний нагляд із боку влади. Недостатня підготовленість жінок у межах середньої освіти істотно заважала отриманню ними повноцінної вищої освіти. Становлення жінок як рівноправних особистостей у результаті отримання ними вищої природничо-математичної освіти (адже довгий час вважалося, що жінка не здатна до вивчення природничо-математичних наук) значно змінювало їх світогляд (зокрема й на положення в сім'ї, ставлення до сімейних обов'язків), ставило її на один щабель із чоловіками.

Проведене дослідження не вичерпує всієї проблематики. Перспектива подальших розвідок полягає в аналізі дидактичних аспектів природничо-математичної освіти жінок в Україні у ХІХ – на початку ХХ століття.

Література:

1. Деревицкий А. Женское образование в России и Заграницей. Исторические справки и практические указания / А. Деревицкий. – Одесса : Тип. Исаакович и Бейлейсон, 1902. – 45 с.
2. Державний архів Києва. – Ф. 244. – Оп. 1 ч. 1. – Спр. 20. – Арк. 168–177.
3. Кобченко К. «Жіночий університет св. Ольги»: історія Київських вищих жіночих курсів / Кобченко К. – К., 2007. – 271 с.
4. Лаврик–Слісенко Л. П. Освіта жінок в Україні в другій половині ХІХ сторіччя [Електронний ресурс] / Л. П. Лаврик–Слісенко. – Режим доступу : <http://www.kdu.edu.ua/statti/2008-6-1/133.pdf>.
5. Лихачева Е. Материалы для истории женского образования в России. 1856 – 1880 / Лихачева Е. – СПб., 1901. – С. 478.
6. Нижник В. Особливості формування вищої жіночої освіти у другій половині ХІХ століття в Російській імперії [Електронний ресурс] / В. Нижник. – Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/istorija/articles/The_peculiarities_of_the_formation_of_the_women_high_education_in_Russian_empire_at_the_2_half_of_XIX_cen_15666.pdf
7. Отчет о состоянии Киевских высших женских курсов за 1878–82 уч. гг. // Историческая записка и отчет о Киевских Высших женских курсах за первое четырехлетие (1878–1882). – К., 1884. – С. 19.
8. Рижкова М. Роль жінки–викладача вищої школи в організації навчально–виховного процесу: історико–педагогічний аспект / М. Рижкова // Вісник львівського університету. Серія педагогічна. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 296–300.
9. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко; за ред. Ю. Вільчинського – 2-ге вид. – Львів : Афіша, 2001. – 664 с.
10. Смоляр Л. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. ХІХ – поч. ХХ ст. Сторінки історії / Смоляр Л. – Одеса, 1998. – 408 с.
11. Трачевский А. С. Высшие женские курсы в Одессе / А. С. Трачевский. – Вып. 1. – Одесса : Тип. Л. Нитчо, 1879. – 16 с.
12. Удовицька Т. А. Проблеми вищої освіти і кар’єрне зростання жінок: історичний аспект / Удовицька Т. А. // Становление профессиональной карьеры женщин: историко–философский и психологический аспекты : материалы междунар. научно–практ. конф. Харьков, 2003.
13. Ушинський К. Д. Педагогічна подорож до Швейцарії. Вибрані твори : [у шести томах] / К. Д. Ушинський – К., 1954. – Т. 2.– 458 с.
14. Шохоль К. Р. Высшее женское образование в России (Историко–юридический очерк) / Шохоль К. Р. – СПб. : Тип. Артели печатного производства, 1910. – 150 с.

Кохановская Е.В.

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ ВЫСШЕГО ЕСТЕСТВЕННО-МАТЕМАТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕВОЧЕК В УКРАИНЕ ХІХ - НАЧАЛА ХХ СТОЛЕТИЯ

Статья посвящена проблеме высшего естественно-математического образования девочек в Украине в ХІХ – начале ХХ века. Автор анализирует общие исторические тенденции в высшем образовании женщин указанного периода. Доказано, что естественно-математическая подготовка долгое время была недоступной для женщин. В статье проанализированы особенности правительственной политики Российской империи, в состав которой входила Украина, в отношении необходимости внедрения высшего женского образования. Учитывая размещение высших учебных заведений в ХІХ – начале ХХ столетия, автор определяет основные тенденции развития естественно-математического образования девочек в наибольших городах Украины – Киеве, Харькове, Одессе.

Ключевые слова: высшее образование, естественно-математическое образование, образование девочек.

Kokhanovskaya O.V.

PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF THE HIGHER NATURAL AND MATHEMATICAL EDUCATION OF GIRLS IN UKRAINE AT THE XIXTH - EARLY XXTH CENTURY

The article is devoted to establishment and development of the higher natural and mathematical education of girls in Ukraine in the nineteenth – early twentieth century.

The author analyzes general historical trends in the higher education of women of this period. In addition to general historical facts, some views of teachers and scholars on the issue of women's education are considered. It is proved that natural mathematical education for a long time has been elusive for women, because for a long time it was believed that a woman is not able to study natural and mathematical sciences.

The article analyzes features of the policy of the government of Russian Empire, which included Ukraine, on the need to implement higher female education. On this basis periodization of development of education of girls was formed. The characteristics of the location of higher education is given. The author identifies key aspects of natural and mathematical education of females in largest cities of Ukraine: Kiev, Kharkov, Odessa.

The author focuses on common and distinctive features of higher female education in these cities.

The article includes statistics on the number of girls who acquired natural and mathematical education.

Key words: education, natural and mathematical education, education of girls.

УДК 378.014.621(477) «19»

*Решетова І.А.**

ФУНКЦІЇ ВЧЕНИХ РАД В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ВІТЧИЗНЯНИХ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (1958-1990 РР.)

У статті схарактеризовано функції вчених рад вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів 1958-1990 рр. Дослідником було виокремлено організаційну, інформаційну, координувальну, регулювальну, контрольну функції та визначено, що функції вчених рад протягом досліджуваного періоду мали незмінну структуру, у той же час змістовний компонент реалізації функцій мав певні особливості, оскільки визначався, по-перше, змінами в законодавчій базі держави стосовно галузі вищої освіти; по-друге, зміною пріоритетів щодо розвитку освітньої політики, утвердженням нових суспільних і загальнолюдських цінностей. У ході наукового пошуку досліджено особливості реалізації функцій вчених рад вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів у різні періоди розвитку освітнього простору.

Ключові слова: вчена рада, функції вчених рад, вітчизняні вищі педагогічні навчальні заклади, 1958-1990 рр.

Сучасні процеси глобалізації та трансформації, які відбуваються в усіх сферах суспільного життя, знаходять своє відображення й у сфері освіти. У контексті розвитку демократії та незалежності України дедалі характернішим стає ускладнення цілей і завдань реформування вітчизняної освітньої галузі, оскільки саме вона з боку держави визначається пріоритетною сферою соціально-економічних перетворень, духовно-культурного розвитку суспільства. У цьому плані особливої актуальності набувають питання модернізації системи вищої педагогічної освіти, яка забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку вчителя, здатного всебічно розвивати особистість дитини, формувати чітку громадянську позицію, національні почуття, повагу до рідної культури, традицій, мови. Про це йдеться й у законодавчих та нормативних документах – Конституції України, Законі України

* © Решетова І.А.*